

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΟΥ ΕΝ ΑΛΒΑΝΙΑ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΕΛΪΚΡΑΝΟΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

2018

ΑΘΗΝΑ 2019

«ΕΛΙΚΡΑΝΟΝ – Επετηρίδα 2018

Εταιρεία Ερευνών του εν Αλβανία Ελληνισμού

Πατούσα 2 – 106 77 Αθήνα – Ελλάδα (Greece)

Τηλ./Fax: 210 33 03 035, Κιν.: 6980 85 31 61 – 6977 34 33 72

Ηλεκτρονική Διευθυνση αλληλογραφίας: elikranon@gmail.com,
zafiratisk@yahoo.gr, plezos@gmail.com

ΣΥΝΕΡΓΑΣΤΗΚΑΝ ΣΤΟ ΠΑΡΟΝΤΑ ΤΟΜΟ:

Παναγιώτης Μ. Λέζος, Κωνσταντίνος Σπ. Ζαφειράτης, Παναγιώτης Ν. Μπάρκας, Ολιέτα Πόλιου, Σπύρος Ι. Μαντάς, Κωνσταντίνος Α. Μάρης, Αμαλία Ρόντου-Γκόρου, Χρήστος Γκέζος, Γιώργος Τσερπές, π. Ελευθέριος Καρακίτσιος, Περικλής Γιαννίλιας, Παύλος Αθ. Παλούκας, Δέσποινα Παπαστεργίου, Σοφία Καρακίτσιου-Παπανικολάου, Φώτιος Ν. Παπανικολάου

All Rights Reserved

© Copyright: Εκδόσεις Ελίκρανον

ISSN: 2653-9942

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Μ. ΛΕΖΟΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΙΚΑΚΗΣ	ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	5
	ΒΕΡΑΤΙΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΒΕΡΑΤΙΟΥ.....	11
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ	ΜΙΑ ΕΞΑΦΑΝΙΣΘΕΙΣΑ ΠΟΛΙΣ: Η ΜΟΣΧΟΠΟΛΙΣ ΤΗΣ Β. ΗΠΕΙΡΟΥ.....	41
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΠΟΣΤ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΣ – ΜΕΞΗΣ ΣΠΥΡΟΣ ΜΑΝΤΑΣ	ΑΝΑ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟΝ – ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ.....	52
	Η ΚΑΤΩΓΕΦΥΡΑ (ή ΓΕΦΥΡΙ ΤΟΥ ΧΟΥΣΜΠΕΗ) ΣΤΗ ΦΟΙΝΙΚΗ	65
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΠΑΡΚΑΣ	Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ.....	71
Δρ. ΟΛΙΕΤΑ ΠΟΛΙΟΥ	ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΓΑΜΗΛΙΩΝ ΕΘΙΜΩΝ ΤΗΣ ΔΕΡΟΠΟΛΗΣ, ΤΟΥ ΠΩΓΩΝΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΣΑΡΑΝΤΑ	90
ΠΑΥΛΟΣ ΑΘ. ΠΑΛΟΥΚΑΣ	Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΤΕΡΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΩΣ ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΔΑΝΙΚΟ ΑΡΧΟΝΤΑ	105
ΚΑΡΑΚΙΤΣΙΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Πρωτοπρεσβύτερος – Καθηγητής – Δρ. Θ. ΠΑΠΑΣΤΕΡΓΙΟΥ ΔΕΣΠΟΙΝΑ	ΑΓΝΩΣΤΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΟΙ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΡΥΤΣΑ, ΕΔΕΣΣΑ ΚΑΙ ΛΑΜΙΑ.....	125
	Η ΑΝΘΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ «ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΟΥ» KENNEDY ΣΤΗ ΚΟΡΥΤΣΑ ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ ΕΚΕΙΝΗ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ.....	137
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ ΤΑΣΟΣ ΒΙΔΟΥΡΗΣ	Η ΧΕΙΜΑΡΡΑ.....	143
	Η ΕΝ ΑΛΒΑΝΙΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ. ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΣΠΥΡΟ ΚΟΛΕΚΑ.....	159
	- «ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΕΞΩΡΙΣΤΟΙ» - ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΧΕΙΜΑΡΡΙΩΤΩΝ	163
	- ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΠΡΩΗΝ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ ΕΙΣ ΕΠΙΚΡΙΣΕΙΣ	168
ΓΙΩΡΓΟΣ ΖΑΧΟΣ	2 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1945: ΟΤΑΝ Η ΧΙΜΑΡΑ ΑΝΤΙΣΤΕΚΟΝΤΑΝ ΣΤΗΝ ΕΔΡΑΙΩΣΗ ΤΟΥ ΧΟΤΖΙΚΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ.....	173
ΑΜΑΛΙΑ ΡΟΝΤΟΥ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΕΡΠΕΣ, ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΚΕΖΟΣ	ΤΟ ΙΔΙΩΜΑ ΤΗΣ ΧΙΜΑΡΑΣ: ΟΨΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ.....	183
	ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ	
	ΔΥΟ ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ 1878 ΤΟΥ ΕΚ ΛΑΖΑΤΙΟΥ ΔΕΛΒΙΝΟΥ ΙΕΡΕΩΣ ΙΩΑΝΝΗ ΖΑΦΕΙΡΗ.....	197
ΣΟΦΙΑ ΚΑΡΑΚΙΤΣΙΟΥ - ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ	«ΚΩΔΙΚΑΣ» ΖΗΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΟΡΥΤΣΑΣ (Β' Ενότητα).....	204
ΦΩΤΙΟΣ Ν. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ	ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΕΣ ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΑΡΧΩΝ 20 ^{ου} ΑΙΩΝΑ ΛΙΟΥΝΤΖΗΣ ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΟΥ...	217

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΟΥΤΣΟΛΙΟΝΤΟΣ	ΟΤΑΝ ΕΠΕΦΤΑΝ ΤΑ ΣΥΡΜΑΤΟΠΛΕΓΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΟΙ- ΓΑΝ ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ. Το χρονικό της βοήθειας μέσα από το ημερολόγιο του Κωνσταντίνου Χρ. Κωστούλα.....	263
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Μ. ΛΕΖΟΣ	ΟΤΑΝ ΕΠΕΦΤΑΝ ΤΑ ΣΥΡΜΑΤΟΠΛΕΓΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΟΙΓΑΝ ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ.... Δυο λόγια για τις αποτυχημένες «εθνικές δράσεις», προς διάσωση του Βορειοηπειρωτικού Ελληνισμού.....	266
ΕΥΤΥΧΙΑ ΠΑΠΠΑ	ΔΙΒΡΗ. Του ΓΙΑΝΝΗ ΛΑΧΑΝΑ Ο αγώνας για Εθνική δικαίωση δεν σταματάει εδώ.....	272
	ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ: Ήθη, έθιμα, παραδόσεις, δημοτικό τραγούδι Πολύτσανης Πωγωνίου. Του ΧΡΗΣΤΟΥ Γ. ΤΣΕΛΙΚΗ	275
	ΠΩΓΩΝΙ – ΔΕΡΟΠΟΛΗ ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΔΡΥΟΠΙΔΟΣ – ΜΙΑ ΑΛΛΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ. Του ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΡ. ΚΩΣΤΟΥΛΑ	279
	ΔΥΟ ΟΜΙΛΙΕΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΑΤΡΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΣΤΗΝ ΑΓΙΑ ΛΑΥΡΑ ΤΟ ΜΑΡΤΙΟ ΤΟΥ 1821 Του ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΟΥΚΙΔΗ.....	284
	ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙ- ΖΩΝΤΩΝ. Του ΒΑΓΓΕΛΗ ΤΟΖΟΥ.....	287

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΗ

Η εκδοτική δραστηριότητα της εταιρείας ερευνών Ελίκρανον καλύπτει ευρύ φάσμα της ιστορίας, της γλώσσας και του πολιτισμού του Ελληνισμού στην Αλβανία. Πλέον, στην 20χρονη πορεία της, αποτελεί αδιαμφισβήτητη μια πολύτιμη πηγή για τη διερεύνηση ποικίλων θεμάτων του Ελληνισμού στην αλβανική επικράτεια. Σ' αυτήν την προσπάθεια συμπεριλαμβάνεται και η περιοδική έκδοση «Ελίκρανον – Επετηρίδα», ως ένα αυτοτελές εγχειρίδιο με δημοσιεύματα που καλύπτουν θέματα ιστορίας (τοπικής, πολιτικής και κοινωνικής), αρχαιολογίας, γλωσσολογίας, λαογραφίας καθώς και των διακρατικών σχέσεων Ελλάδας-Αλβανίας που άπτονται του Ελληνισμού στην αλβανική επικράτεια γενικότερα και κυρίως του, καθ' ημάς, Βορειοηπειρωτικού Ελληνισμού.

Η «Ελίκρανον-Επετηρίδα» κυκλοφορεί από τις αρχές του 2018 (με κείμενα του 2017 όποτε γεννήθηκε η ιδέα έκδοσης του περιοδικού) και παρέχει σε Έλληνες και ξένους ερευνητές τη δυνατότητα να παρουσιάσουν τα πορίσματα των ερευνών τους και να δημοσιεύσουν σύντομες μελέτες και άρθρα που άπτονται των ως άνω θεμάτων στην ελληνική γλώσσα. Άλλωστε το βόρειο τμήμα της Ηπείρου είναι η ιερή γη που ο ελληνικός βίος είναι αδιάκοπος εδώ και 4 χιλιετίες. Οι επιγραφές στα αρχαιολογικά ευρήματα, ο πολιτισμός και η ιστορία της Αντιγόνης, της Αντιπάτρειας, του Ωρικού, της Αμάντιας, της Αδριανούπολης του Βουθρωτού, της Φοινίκης, και δεκάδων άλλων αρχαίων πόλεων στο βόρειο τμήμα της Ηπείρου κομίζουν στην ανθρωπότητα ένα και μόνο μήνυμα: «Εδώ όλες οι πέτρες κεκραίνονται ελληνικά!», (ας μου επιτραπεί η παράφραση).

Ο ελληνικός πολιτισμός του βορείου τμήματος της Ηπείρου είναι από τα πιο σημαντικά κεφάλαια του ελληνικού πολιτισμού γενικότερα. Το βόρειο τμήμα της Ηπείρου, όμως, υπήρξε και συνεχίζει να είναι ο πολυπαθέστατος των άλλων ελληνικών χώρων, αν και παρείχε με τη φιλοπατρία των τέκνων του, μέγιστες υπηρεσίες στο ελληνικό έθνος, αλλά και στο αλβανικό κράτος τον τελευταίο αιώνα.

Όμως, όλα αυτά τα χρόνια, υπήρξε και συνεχίζει να είναι από κάθε άποψη ο λιγότερο ερευνηθείς ελληνικός χώρος. Κι αυτό περισσότερο λόγω της απομόνωσης που υπέστη ο βορειοηπειρωτικός ελληνισμός από

το αλβανικό «κομμουνιστικό» καθεστώς μετά το 1945. Από την άλλη, αν και οι Έλληνες στην Αλβανία, το δεύτερο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα προσέφεραν με τον πολιτισμό, την παιδεία και τα στελέχη τους, τα μέγιστα για την ανόρθωση του αλβανικού Κράτους, εκείνο εκ μέρους του κατέβαλε και καταβάλλει ανελλιπώς προσπάθειες συρρίκνωσης του ελληνισμού, δημογραφικής αλλοίωσης και ιστορικής αποψίλωσης των περιοχών, που ανέκαθεν αποτελούσαν πατρογονικές εστίες του ελληνισμού.

Τα τελευταία 70 χρόνια και, περισσότερο τα τελευταία 30 χρόνια της μεταπολίτευσης στην Αλβανία, από κέντρα όσο στο εσωτερικό της, τόσο και στο εξωτερικό, γίνονται προσπάθειες με σιωπηρές μεθοδεύσεις και χιλιάδες σελίδες ατεκμηρίωτης βιβλιογραφίας, κυρίως στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (εφεξής ΜΚΔ), να αλλοιώσουν την ιστορική πραγματικότητα των περιοχών του βορείου τμήματος της Ηπείρου. Πάνω στο εγχείρημα, της αποκατάστασης της ιστορικής αλήθειας, αλλά και της καταγραφής της σημερινής τοπικής πραγματικότητας, στηρίζαμε την έκδοση της επετηρίδας «Ελίκρανον» ευελπιστώντας πως, τουλάχιστον κάποιοι νέοι επιστήμονες βορειοηπειρωτικής καταγωγής, θα παράγουν κείμενα για την ιστορία της ιδιαίτερης πατρίδας μας η οποία παραδοσιακά παρήγαγε ελληνικό πολιτισμό, αλλά σήμερα καθημερινώς όλο και πιο πολύ αλλοιώνει τον ελληνικό της χαρακτήρα και εξαλβανίζεται.

Στις σημερινές συνθήκες, όπου οι ειδήσεις, μέσω των ΜΚΔ, κυκλοφορούν σε χρόνο μηδέν, οργιάζουν οι αλβανικές ψευδοθεωρίες και τα fake news σε όλους τους τομείς της επιστημονικής έρευνας: στην ιστορία, στην αρχαιολογία, στη γλωσσολογία, τη λαογραφία, ακόμα και σ' αυτήν τη λογοτεχνία. Η παραπληροφόρηση αυτή γίνεται ακόμα πιο επικίνδυνη για τον αφελλητισμό του τόπου μας, όταν γίνεται από μη εξειδικευμένους επιστήμονες και εμφορείται από την εθνοφασιστική, γκεμπελίστικη νοοτροπία του τύπου: *πες-πες στο τέλος κάτι απ' όλα θα μείνει*. Και ακόμα πιο επικίνδυνη γίνεται όταν η πλευρά μας που συνεχώς βάλλεται, αρχικά σιωπάει, αδρανεί και τελικά, διακατεχόμενη από το σύνδρομο της Στοκχόλμης, ταυτίζεται με τις θέσεις του θύτη.

Είναι πλέον γνωστό σε όλους τους Έλληνες της αλβανικής επικράτειας (όχι μόνο στην επιστημονική κοινότητα αλλά, ακόμα και στους απλούς ανθρώπους), πως σήμερα, από ελληνικής πλευράς (από τους Έλληνες στην Αλβανία και από την επίσημη Ελλάδα) όχι μόνο δεν υπάρχουν σοβαρές και συστηματικές επιστημονικές έρευνες για τον ε-

ντοπισμό και την προβολή του αρχαίου και διαχρονικού ελληνικού πολιτισμού στην Αλβανία, κυρίως στο νότιο της Τμήμα της, τη Βόρειο Ήπειρο, αλλά είναι περιορισμένες και οι αντιδράσεις από πλευράς των Βορειοηπειρωτών και Ελλαδιτών, σε επιστημονικό, πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο, κατά της ταχτικής που εφαρμόζουν οι Αλβανοί, να θάβουν, τα αρχαιοελληνικά μνημεία της «Νοτίου Αλβανίας» και, να αναδεικνύουν μόνο τα Ρωμαϊκά, ή να τα οικειοποιούνται ως Ιλλυρικά, δηλ. κατ' αυτούς, ως αλβανικά. Συμβαίνει έτσι σε όλα τα αρχαιολογικά σημεία της περιοχής, όπως στη Φοινίκη, στο Βουθρωτό, στα Σωφράτικα, στη Μέλιανη, την αρχαία Δρυϊνούπολη και σε όλες τις υπόλοιπες αρχαίες πόλεις των περιοχών του βόρειου τμήματος της Ηπείρου.

Σε όλο το φάσμα των 30 τελευταίων, μεταπολιτευτικών, «δημοκρατικών» ετών στην Αλβανία, μόνο μία έρευνα είδε το φως της δημοσιότητας το 2009, η οποία, προβάλλοντας το ενιαίο του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στην αδιάσπαστη, πολιτισμικά γεωγραφία της Ηπείρου και τη διαδοχή του πολιτισμού αυτού από τους σημερινούς Ηπειρώτες και, κατάφερε να αποκρούσει επίσημα και σθεναρά τις παρεμβάσεις, παραχαράξεις, διαστρεβλώσεις και οικειοποιήσεις των Αλβανών και Ιταλών αρχαιολόγων.

Συγκεκριμένα, ομάδα καθηγητών του Τμήματος Ελληνικής Γλώσσας, Λογοτεχνίας και Ελληνικού Πολιτισμού στο Πανεπιστήμιο Αργυροκάστρου με υπεύθυνο τον Παναγιώτη Ν. Μπάρκα, πρόεδρο του Τμήματος αυτού, απέδειξε με απτά στοιχεία ότι η «Αδριανούπολη» στο κέντρο της κοιλάδας της Δρόπολης, στα Σωφράτικα, **δεν είναι Ρωμαϊκή πόλη χτισμένη από τον Αδριανό** (κατ' εκείνους από την ονομασία Αδριανούπολη προκύπτει παρετυμολογικά το Δρυϊνούπολη-Δρόπολη), **αλλά μια ισχυρή αρχαία ελληνική πόλη με ανεπτυγμένο αστικό και πολιτισμικό ιστό**, στην οποία παρενέβησαν, όπως και σε άλλα σημεία οι Ρωμαίοι. Οι Ιταλοί και Αλβανοί αρχαιολόγοι πανικόβλητοι από τις έρευνες αυτές, της ομάδας Ελλήνων καθηγητών του Πανεπιστημίου Αργυροκάστρου, πήγαν και αφαίρεσαν όποια στοιχεία μπορούσαν για να απαξιώσουν και αμφισβητήσουν αυτή την ιστορική και αρχαιολογική αλήθεια. Ωστόσο, η ίδια η έρευνα του Τμήματος Ελληνικών εντοπίζει την αρχαία Δρυϊνούπολη, σε ύψωμα κάπου νοτιοδυτικά της Λέκλης, χωριό κοντά στο Τεπελένι, πόλη η οποία στην αλβανική βιβλιογραφία παρουσιάζεται ως ιλλυρική, όπως και ο αρχοντικός τάφος στο Γεωργουτσάτι.

Στη Φοινίκη, επίσημες καταγγελίες της πρώην δημοτικής αρχής μιλούν για αφαίρεση και μεταφορά προς άγνωστη κατεύθυνση σπουδαίων αρχαιοελληνικών αρχαιολογικών ευρημάτων. Την ίδια στιγμή οι ελληνικές επιγραφές που είδαν το φως της αρχαιολογικής σκαπάνης απαιτούν την δημοσιοποίηση ώστε να γίνουν γνωστές όχι μόνο στο επιστημονικό κοινό αλλά και ευρύτερα από τους απλούς Έλληνες Βορειοηπειρώτες, που κατά κύριο λόγο είναι οι θεματοφύλακες του Ελληνισμού στις περιοχές αυτές. Περί αυτού θα πρέπει να αναφέρουμε πως στη Φοινίκη, στις ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν τελευταία, ανακαλύφθηκαν οι επιγραφές **«Εύνομο Νίκαν»**, **«Ταν ευατού έχει»**, **«Ένεκεν και εύνοιας»**, που ανήκουν στον 3^ο μ. Χ. αι. Επίσης, σε ταφόπετρα στη Φοινίκη βρέθηκε η επιγραφή: **«Πευκολάος ευμένεος Χαίρε»**. Αξίζει να τονίσουμε ότι, οι ανασκαφές αυτές πραγματοποιήθηκαν παρόντος του Δροπολίτη αρχαιολόγου.

Πέραν των επιγραφών αυτών και πολλών άλλων ευρημάτων, σημαντικό μέρος στις αρχαιολογικές αυτές έρευνες, έχουν και τα νομίσματα που βρέθηκαν στις ανασκαφές του 1980, τις οποίες πραγματοποίησαν Αλβανοί αρχαιολόγοι και που σήμερα δεν είναι καθόλου γνωστές διότι σκοπίμως αποσιωπώνται από τους Αλβανούς. Κι αυτό διότι παρουσιάζουν την κεφαλή του Δία με στεφάνι από δρυ, οριζόντιους κεραυνούς και την επιγραφή **«Φοινικαίων»**. Υπάρχουν ακόμα νομίσματα με την κεφαλή της Αρτέμιδος και το δόρυ, με την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, την κεφαλή του Ηρακλή και το ρόπαλο, με την κεφαλή του Φιλίππου της Μακεδονίας, με τον Δία ιππέα και βεβαίως τα αγάλματα της θεάς Αρτέμιδος και Αφροδίτης. Ας μη ξεχνάμε πως το τελευταίο έγινε δωρεά στο Μουσολίνι από τον βασιλιά της Αλβανίας Αχμέτ Ζώγκου.

Σερφάροντας κάποιος σήμερα, στα αλβανικά ΜΚΔ, θα βρει πολλά τέτοια θλιβερά παραδείγματα της αλβανικής βιβλιογραφίας. Το πιο θλιβερό είναι ότι, αυτά δεν αποκρούονται από κανέναν Έλληνα στην Αλβανία, είτε αυτός είναι αναγνωρισμένος επιστήμονας, είτε απλός Έλληνας Βορειοηπειρώτης που αισθάνεται πως σε πρώτη μοίρα, πάνω στην δική του πατρογονική γη στήνεται μια χαλκευμένη ιστορία και σε δεύτερη φάση εκείνος θα είναι ξένος στη γη των προγόνων του.

Ακριβώς αυτό το κενό έρχεται να συμπληρώσει η επετηρίδα «Ελίκρανον» και στο β' κατά σειρά έτος έκδοσής της. Αυτό το στόχο εξυπηρετούν όλα τα κείμενα του ανά χείρας τεύχους είτε αυτά ιστορικά, είτε αρχαιολο-

γικά, είτε γλωσσολογικά, λαογραφικά κ.α. Σκοπός μας είναι να συνεισφέρουμε, μέσω επιστημονικών τεκμηρίων, στη διάσωση της ιστορίας, του πολιτισμού και των παραδόσεων του Ελληνισμού στην αλβανική επικράτεια, χωρίς φανφαρονισμούς και φραστικές κορώνες πατριδοκαπηλικού εντυπωσιασμού. Μας ενδιαφέρει, να αναδείξουμε την ιστορική αλήθεια κατά τρόπο αυστηρά επιστημονικό στα πλαίσια του ευρωπαϊκού προσανατολισμού της Αλβανίας και της βαλκανικής συνεργασίας των λαών της Χερσονήσου του Αίμου.

Φρονούμε δε ότι: οι σπανιότατες πληροφορίες που αντλούνται με την επανέκδοση κειμένων παλαιότερης βιβλιογραφίας του 19^{ου} αιώνα (τότε που εκκολάπτονταν η ίδρυση του νέου αλβανικού κρατιδίου), με όλο το εύρος του θεματολογίου τους (θεματολόγιο που απλώνεται στην Ήπειρο της εθνολογίας, της ανθρωπολογίας, της λαογραφίας, της ιστορίας, της γλωσσολογίας, της αρχαιολογίας κ.λπ.), οι φιλικοί/αδελφικοί δεσμοί που διατηρούσαν οι συγγραφείς εκείνοι με το αρβανίτικο και αλβανικό στοιχείο, η απόρριψη εκ μέρους τους κάθε ίχνους εθνικιστικής αντιπαλότητας και δόγματος, η νηφάλια αντιπαράθεση επιχειρημάτων (περί ελληνικότητας ή «ιλλυρικότητας» ή «αλβανικότητας» των εδαφών της κοινής ηπειρωτικής πατρίδας, ως γενέτειρας επί αιώνες Ελλήνων και αργότερα Τούρκων και Αλβανών Ηπειρωτών), όλα τούτα θα κάνουν το παρόν τεύχος της επετηρίδας Ελίκρανον, πολύτιμο εργαλείο επιστημονικής έρευνας στην καταλληλότερη δυνατή εποχή.

Παν. Μ. Λέζος

Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ

Του Παναγιώτης Μπάρκας
Πρόεδρος του Τμήματος Ελληνικής Γλώσσας, Λογοτεχνίας
και Ελληνικού Πολιτισμού στο Πανεπιστήμιο Αργυροκάστρου

Αν ο «ελληνικός πολιτισμός» αποτελεί τους βασικούς στύλους του παγκόσμιου πολιτισμού, η Ήπειρος αποτελεί για τον ελληνικό κόσμο το λίκνο και την ασπίδα του. Δεν ήταν για την Ελλάδα ένας φωτεινός κομμάτης που μπορεί να καμαρώνει κανείς τον φευγαλέο και στιγμιαίο φωτισμό του και να αδιαφορεί για το σκότος και τις παγωνιές της ιστορίας. Απεναντίας υπήρξε ένας Ήλιος που φώτιζε και πύρωνε τον ελληνισμό στα δύσκολα και σκοτεινά σταυροδρόμια της όλης ιστορίας του.

Η Ήπειρος στην μακρόχρονη ιστορία καλλιέργειας του έθνους των Ελλήνων, αποτέλεσε, την οριακή γραμμή, το μαξιλάρι όσμωσης και αντιπαράθεσης μεταξύ αλλογενών και γηγενών φύλων. Υπήρξε η κοιτίδα όλων των ειδών και επιπέδων διασταυρώσεων. Από τη θέση αυτή έδινε στο Γένος ότι χρειαζόταν για να πετύχει την δόξα, την λάμψη και την ιστορική ευπρέπεια. Για λόγο της κράτησε τα ερειπωμένα κάστρα από τη συνεχή υπεράσπιση του, ως τα σπάργανα μέσα από τα οποία αντρώθηκε το έθνος. Δεδομένος λοιπόν ο νόμος περί της περαστικής δόξας, όπως στην περίπτωση της Αθήνας, της Ρώμης, της Αιγύπτου. Η νομοτέλεια αυτή ωστόσο φαίνεται ανίσχυρη μπροστά στην περίπτωση της Ηπείρου. Ίσως αποτελεί την εξαίρεση για την ενίσχυση του κανόνα.

Το ανεξάρτητο πνεύμα της Ηπείρου από το Κοινό των Μολοσσών, το Κοινό των Ηπειρωτών, το Δεσποτάτο της Ηπείρου και μέχρι ακόμα το πασαλίκι του Αλί Πασά, υπήρξε στην ουσία η πυξίδα του Γένους στις δύσκολες στιγμές και η αφετηρία κάθε ένδοξης σελίδας του Ελληνικού Έθνους. Δεν είναι μάλιστα τυχαίο που στην πιο σύγχρονη ιστορία, στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η Ελλάδα έγραψε στην Ήπειρο την λαμπρή σελίδα της πρώτης νίκης των σκλαβωμένων λαών της Υψηλίου κατά της φασιστικής μηχανής. Ακόμη πιο εκπληκτικό είναι το γεγονός ότι αυτή η διαρκής παρουσία της Ηπείρου στην πανελλήνια ιστορία συνδυάζεται

μονίμως με την ανάληψη ηγεμονικού ρόλου σε στρατιωτικό, πολιτικό ή πολιτιστικό επίπεδο. Μέρος της ένδοξης αυτής κληρονομιάς, αποτελεί και η σημερινή Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία. Ανεξάρτητα από τα σκαμπανεβάσματα της ιστορίας, ο συγκεκριμένος χώρος ανέδειξε ανεπανάληπτες αξίες τόσο σε όφελος της προστασίας και ανάπτυξης της εθνικής ταυτότητας, όσο και ως ιδιαίτερες αξίες στον πολιτισμό του ελληνικού και του αλβανικού λαού. Στο πολλαπλό και σύνθετο διαχρονικό τοπίο πολύτιμων συνεισφορών, θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε τη λογοτεχνία και τα γράμματα στο χώρο της σημερινής Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία. Η προσέγγιση θεωρεί το χώρο αναπόσπαστο τμήμα του αυθεντικού κληρονομίου του πολιτισμού της Ηπείρου.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ

Η λογοτεχνία στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα, αυθεντική κληρονομιά του διαχρονικού πολιτισμού της Ηπείρου.

Η λογοτεχνία στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία με την έννοια της κληρονομίου του διαχρονικού πολιτισμού της Ηπείρου, αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας σύντομης μελέτης. Θα την εξετάσουμε από τη σκοπιά των γεωπολιτικών και πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων της περιοχής της Ηπείρου. Ταυτόχρονα, η μελέτη της λογοτεχνίας στην Ελληνική Μειονότητα, συνυπονοεί την προσέγγιση των ιδιαίτερων αξιών της, λόγω ακριβώς των ιδιαίτερων ιστορικών και πολιτικών εξελίξεων στο σημερινό κομμάτι ελληνισμού στην Αλβανία.

Η ιστοριογραφία έχει αποδεχτεί ότι την ταυτότητα της Ηπείρου σφράγισαν ιστορικοί, γεωπολιτικοί και εθνολογικοί παράγοντες, άμεσα συνδεδεμένων με την συγκεκριμένη, αλλά και την ευρύτερη περιοχή. Κοινώς αποδεχτό είναι επίσης, ότι ο πολιτισμός και η λογοτεχνία του συγκεκριμένου χώρου, αναδείχτηκαν μέσα από τη συνεχή επιστράτευση για την επιτυχή επιβράβευση του ρόλου που επωμίστηκε η Ήπειρος σε όφελος του ελληνικού έθνους.

Δεύτερο βασικό χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός ότι η λογοτεχνία στην Ελληνική Μειονότητα αποτελεί αυθεντική κληρονομιά του διαχρονικού πολιτισμού της Ηπείρου με συνεχή επικοινωνία, τόσο με την αρχαία πολιτιστική της παράδοση, όσο και με άλλους ομογενείς και ετε-

ρογενείς παράγοντες. Αυτό σημαίνει ότι εμπερικλείει στοιχεία μιας πραγματικότητας που *«σχετίζεται τουλάχιστον με δύο διαφορετικές σειρές δεδομένων»*. Οι λόγοι, εκτός των άλλων θα πρέπει να αναζητηθούν στο γεγονός ότι τόσο οι συγγραφείς όσο και «οι καταναλωτές της» εθνικά ανήκουν στο έθνος των Ελλήνων και πολιτικά στο αλβανικό κράτος. Ιστορικά και πέρα από τη λογική των κρατών, οι πληθυσμοί είναι σε συνεχή επαφή και επικοινωνία σε πολλά επίπεδα. Η πραγματικότητα αυτή μας επιτρέπει να προσέξουμε παράλληλα και τις σχέσεις με την αλβανική λογοτεχνία στο γενικότερο πλαίσιο σχέσεων με τον αλβανικό λαό.

Επίσης, παρακολουθώντας την λογοτεχνία στην Ελληνική Μειονότητα με κριτήριο το χρόνο, προσέχουμε ότι διακριτικό χαρακτηριστικό παραμένει η αλλαγή της άμεσης επικοινωνίας πότε με τη πανελλήνια και πότε με την αλβανική λογοτεχνία, ή και με τις δύο. Η επικοινωνία αυτή είναι σε άμεση εξάρτηση από τις γεωπολιτικές αλλαγές στην περιοχή. Μόνο σε ένα χρονικό διάστημα μισού αιώνα έχασε την επικοινωνία με την πανελλήνια λογοτεχνία. Συνεπώς η προσέγγιση των ιδιαιτεροτήτων της θα πραγματοποιηθεί από κοινωνιολογική, ιστοριογραφική και συγκριτική σκοπιά.

Ένας ακόμα σημαντικός λόγος που επιβάλλει τη θεώρηση απ' αυτή την οπτική γωνία της λογοτεχνίας και του πολιτισμού στην Ελληνική Μειονότητα, σχετίζεται με την στάση της αλβανικής πλευράς ως προς την καταγωγή των Ελλήνων μειονοτικών κληρονόμων του αρχαίου πολιτισμού της Ηπείρου. Γεγονός είναι ότι όχι μόνο στην, αλβανική ιστοριογραφία, αλλά και στη συνείδηση του αλβανικού λαού, έχει λάβει θέση ο ισχυρισμός ότι οι Έλληνες της Αλβανίας είναι κουβαλημένοι σ' αυτά τα μέρη κάπου τον XVIII αιώνα ως τσιφτσίδες των Αλβανών αγάδων, οι οποίοι ήταν καταπιασμένοι με τους πολέμους στο πλευρό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Συνεπώς ο πολιτισμός τους, τουλάχιστον των Ελλήνων που αποτελούν την Ελληνική Μειονότητα, είναι κατ' αυτούς, προϊόν της αλβανικής πλειοψηφίας στην ελληνική γλώσσα¹.

¹ Διαπιστώθηκε αυτό με την επίσκεψη του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωστή Στεφανόπουλου στις 20.10.2004, στη Δερβιτσιάνη. Ο κύριος Στεφανόπουλος χαρακτήρισε τους Έλληνες Βορειοηπειρώτες αναπόσπαστο μέρος του ελληνικού έθνους. Την επόμενη, ΜΜΕ και απλοί Αλβανοί αντέδρασαν δείχνοντας ότι δεν μπορούσαν να ανεχτούν την λογική της αντιμετώπισης των Βορειοηπειρωτών από την Ελλάδα ως αναπόσπαστο τμήμα του ελληνικού έθνους. Ταυτόχρονα η κοινότητα μας όχι μόνο δεν μπό-

Γεγονός είναι επίσης ότι το κομμουνιστικό καθεστώς στην Αλβανία στο θέμα της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας συνδύασε τις πραχτικές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, για θρησκευτική και κατ' επέκταση εθνική ομοιογενοποίηση, με την πολιτική και πραχτική των υπολοίπων ανατολικών κομμουνιστικών καθεστώτων. Στόχος του ήταν να καλλιεργήσει ένα αυθύπαρκτο σύστημα μειονοτικής συνείδησης, στη θέση της εθνικής ελληνικής συνείδησης. Ταυτοχρόνως, οι μορφές ήταν τέτοιες, που έκαναν «αποδεχτή» την πολιτική αυτή χωρίς ιδιαίτερες αντιδράσεις και αντίσταση, αλλά με βαρύτατες συνέπειες.

Η τουρκοκρατία με στόχο την ομοιογενοποίηση των εθνών υπό κατοχή ταύτισε την εθνικότητα με τη θρησκεία. Παράλληλα, επιδίωξε να πετύχει την επιβολή της ανωτερότητας της μουσουλμανικής θρησκείας και μέσω της συνεχούς αντιπαράθεσης με τη χριστιανική θρησκεία. Το κομμουνιστικό καθεστώς, για τη συσπείρωση των Αλβανών σε εθνική βάση, βασίστηκε στην ίδια αρχή, εμείς και οι ξένοι, δ.λ.δ. οι Αλβανοί και «*οι εχθροί που ζητούν να διαμελίσουν την Αλβανία*». «Οι πιο επικίνδunami εχθροί», όμως παρέμειναν τα γειτονικά ορθόδοξα έθνη. Για την επιτυχία του στόχου το καθεστώς δανείσθηκε από τους Αλβανούς εκπροσώπους της Αναγέννησης του ΧΙΧ αιώνα (1850 - 1913), δύο αρχές που εκείνοι αξιοποίησαν για την εμπέδωση της εθνικής συνείδησης στους Αλβανούς. Πρόκειται πρώτα για την αρχή που στηρίζεται στους ισχυρισμούς περί των εχθρικών βλέψεων των ορθόδοξων γειτόνων από βορά και νότο. Έτσι σε όλο το ιδεολογικό, πολιτικό και στρατιωτικό δόγμα του Χότζα, η Ελλάδα και η Σερβία αποτελούσαν τους άμεσους εχθρούς της Αλβανίας στο δήθεν πολλαπλό κύκλο εχθρών της.

Η δεύτερη αρχή αφορά την ισοπέδωση της θρησκείας για την κυριαρχία της ιδέας του αλβανισμού. Επί δικτατορικού καθεστώτος εφαρμόστηκε εμπράκτως με την κατάργηση της θρησκείας υπό την προσδοκία της καλλιέργειας του «*νέου σοσιαλιστικού ανθρώπου*». Ταυτόχρονα,

ρεσε να φέρει επιχειρήματα για την πραγματική καταγωγή και ταυτότητα σε αντίκρουση των αλβανικών ισχυρισμών, αλλά είναι γεγονός ότι και μεταξύ των Ελλήνων, απλών και στελεχών, υπάρχουν τέτοια κενά που κάνουν ικανή την αντίσταση των ψευτοεπιχειρημάτων των Αλβανών και οδηγεί πολλούς να νιώθουν ρηχοί και ξένοι στις εστίες που κληρονομούν από την ομηρική εποχή. «Η θρησκεία του αλβανού είναι ο αλβανισμός», αυτό ήταν το βασικό σύνθημα των Αλβανών αναγεννητών στην προσπάθεια για την υπερπήδηση της διαθρησκευτικής διάσπασης.

για την εξασφάλιση της εθνικής ενότητας υπό την κυριαρχία της κομμουνιστικής ιδεολογίας το καθεστώς χρειαζόνταν ένα βαθύτερο εξιδανικευμένο ιστορικό υπόβαθρο. Εξασφαλίστηκε μέσω της πλαστογράφησης της ιστορίας. Ήδη υπήρχε το πρόσφορο έδαφος που είχαν καλλιεργήσει οι εκπρόσωποι της Αλβανικής Αναγέννησης. Για το σκοπό αυτό φρόντισαν την πλαστογράφηση των εθνολογικών στοιχείων της Ηπείρου, διαστρεβλώνοντας ωμά τα κείμενα του Στράβωνα, του Θουκυδίδη, του Ηρόδοτου σχετικά με την γεωγραφική διάσταση και ελληνικότητα της. Η πλαστογράφηση κατ' ανελέητο τρόπο της ιστορίας χρησιμοποιήθηκε επίσης, για την «*επιχειρηματολόγηση*» ως αλβανικό εθνικό χώρο τον μέχρι τότε υπό τουρκική κατοχή βαλκανικό χώρο. Εντούτοις, στους αυτόχθονες κληρονόμους του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού το καθεστώς απέδωσε ρηχή και προσβλητική ιστορία. «*Τα ιστορικά και γλωσσικά δεδομένα, αναφέρει το εγκυκλοπαιδικό λεξικό της Ακαδημίας Επιστημών των Τιράνων στο λήμμα «Δρόπολη», αποδεικνύουν ότι οι κάτοικοι της Δρόπολης ελληνικής εθνικότητας αφίχθηκαν εδώ τον XVIII αιώνα ως κολίγοι στα τσιφλίκια των αλβανών γαιοκτημόνων*»².

Την ίδια σκοπιμότητα εξυπηρέτησε και το επιστημονικό κενό όσον αφορά τη μελέτη και τη θεωρητική προσέγγιση της λογοτεχνίας στην Ελληνική Μειονότητα. Μιλούμε για σκοπιμότητα, παρά τις αντικειμενικές δυσκολίες που δημιουργήθηκαν προς την κατεύθυνση αυτή από τη στιγμή της χάραξης των συνόρων. Από τότε που σχηματίστηκε ως μειονότητα μέχρι και τα πρώτα χρόνια μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η Ελληνική Μειονότητα ήταν δέσμια των ιστορικών εκκρεμοτήτων. Ενώ μεταπολεμικά υπέστη τις συνέπειες του ιδιότυπου και ερμητικού αλβανικού εθνικιστικού εσωστρεφή σοσιαλισμού. Συνεπώς, όπως σε όλα τα σχετικά με την Ελληνική Μειονότητα προβλήματα και στο θέμα της λογοτεχνίας είναι λογική η ύπαρξη επιστημονικού κενού. Στην προκειμένη περίπτωση το πρόβλημα υφίσταται και για τις δυο χώρες. Από ελληνικής πλευράς δεν υπήρχαν δυνατότητες πρόσβασης. Από αλβανικής πλευράς υπήρχε η γνωστή σκοπιμότητα, που ήθελε και τη λογοτεχνία της Ελληνικής Μειονότητας, όπως όλη την κοινωνική της δραστηριότητα, ενταγμέ-

² Τό ίδιο λεξικό αναφέρει ότι από τα δέκα χωριά της Κάτω Δρόπολης τρία είναι αλβανικής εθνικότητας. Ακαδημία Επιστημών της Λ. Σ. Δημοκρατίας της Αλβανίας, Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό, Τίρανα 1985, σελ. 211.

νη στο αλβανικό κομμουνιστικό ιδεολόγημα, αλλά χωρίς εθνικοπολιτιστικές ιδιαιτερότητες. Έτσι μπορεί να εξηγηθεί το γεγονός που σε όλη την επίσημη ιστοριογραφία για την αλβανική λογοτεχνία, (στην Ιστορία της Αλβανικής Λογοτεχνίας, εκδόσεις του Πανεπιστημίου Τιράνων και της Ακαδημίας Επιστημών της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας αντίστοιχα 1959 και 1983, καθώς και στην αλβανική έκδοση της «Ιστορίας της Αλβανικής Λογοτεχνίας» του Robert Elsie, 1997), η λογοτεχνία στην Ελληνική Μειονότητα δεν αναφέρεται ούτε ως τμήμα της αλβανικής λογοτεχνίας (ως ιδιαίτερη αξία) και ούτε ως μια λογοτεχνική πραγματικότητα εντός του αλβανικού κράτους. Ωστόσο στη σειρά των αλβανικών λογοτεχνικών περιοδικών εντύπων, περιοδικό «Nentori» και εφημερίδα «Drita» (όργανα και τα δυο της Ένωσης Συγγραφέων και Καλλιτεχνών της Αλβανίας αντίστοιχα μηνιαίο και εβδομαδιαίο) η προσέγγιση της λογοτεχνίας αυτής ή είναι μηδαμινή, ή σχεδόν ανύπαρκτη³.

Κατά συγκεκριμένο τρόπο, ερασιτεχνικά και αποσπασματικά, με θεωρητικά εγχειρήματα, όχι τους κανόνες λογοτεχνίας και αισθητικής, αλλά τις ιδεολογικές αρχές του καθεστώτος, αντιμετωπίζεται η λογοτεχνία της Ελληνικής Μειονότητας σε εκείνα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης που διέθετε μεταπολεμικά η ίδια η Μειονότητα. Με ιδιαίτερες συνέπειες ήταν η άρνηση στα επίσημα φόρουμ από τους ίδιους τους ανθρώπους των γραμμάτων της Μειονότητας, της λογοτεχνικής της παράδοσης. Ταυτόχρονα, υιοθέτησαν την καθεστωτική άποψη ότι αφετηρία της λογοτεχνίας στην Ελληνική Μειονότητα αποτελεί ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος. Σιωπή ή μεθοδολογική σύγχυση, δογματική προσήλωση και δυσφημιστική στάση προς την λογοτεχνία της Ελληνικής Μειονότητας γραμμένης την περίοδο του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, συναντάται και στην Ελλάδα. Δεν πρόκειται επίσης, για πραγματικές επιστημονικές μελέτες αλλά για αρθρογραφία και μελέτες σε επίπεδο δοκιμίων. Η αδιαφορία και σύγχυση

³ Στο περιοδικό «Nentori» βρήκαμε μόνο δυο άρθρα θεωρητικής προσέγγισης του προβλήματος της λογοτεχνίας στην Ελληνική Μειονότητα. Το πρώτο είναι του Σπύρου Τζια (Περ. «Nentori», αρ.10, σελ. 119-122, Τιράνα, 1955). Το δεύτερο είναι από τον Πάνο Τσούκα ως ομιλία στο Συνέδριο της Ένωσης Συγγραφέων και καλλιτεχνών του Ιουνίου του 1984 (Περιοδικό «Nentori», αρ. 6, σελ. 222-227, Τιράνα, 1984). Στην εφημερίδα «Drita» δεν συναντήσαμε θεωρητικές προσεγγίσεις περί λογοτεχνικών προβλημάτων στην Ελληνική Μειονότητα εκτός από κάποιες σύντομες βιβλιοπαρουσιάσεις.

πάνω στο ίδιο θέμα, όπως και γενικότερα, συνεχίζεται και μετά το άνοιγμα των συνόρων, το 1990.

Η λογοτεχνία στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα προϊόν εθνοπολιτιστικού χώρου (όχι γλωσσικού)

Μεταξύ των παραγόντων που αποδίδουν στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα ταυτότητα αυθεντικού κληρονόμου του πολιτισμού της Ηπείρου και προσδιορίζουν την λογοτεχνία της ως προϊόν εθνοπολιτισμικού χώρου και όχι απλώς γλωσσικού φαινομένου, αναφέρουμε:

Πρώτο. Η κοινότητα της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας, ανεξάρτητα που υπάγεται στην αλβανική επικράτεια, σε όλες τις ιστορικοπολιτικές καταστάσεις εκδηλώνει τα χαρακτηριστικά μιας εθνικής μειονότητας, ως φυσιολογική συνέχεια του ελληνικού έθνους. Στο αλβανικό κράτος αποτελεί «*μία πληθυσμιακή ομάδα, η οποία αριθμητικά είναι μικρότερη από τον υπόλοιπο πληθυσμό του κράτους και διακρίνεται για πολιτιστικά, φυσικά, ιστορικά στοιχεία, ή θρήσκευμα και γλώσσα, διαφορετικά από εκείνα του υπόλοιπου τμήματος του πληθυσμού*»⁴.

Είναι, επίσης, κληρονόμος και φορέας των καθοριστικών στοιχείων εθνικής ταυτότητας ενός συγκεκριμένου λαού (στην προκειμένη περίπτωση του ελληνικού) με κοινό παρελθόν, κοινές ιστορικές περιπέτειες, κοινή γλώσσα και ομοιογενή πολιτισμό⁵. Μόνο έτσι μπορεί να εξηγηθεί γιατί το αίτημα και οι προσπάθειες της Ελληνικής Μειονότητας για την διατήρηση της ταυτότητας της, ως καθοριστική αρχή στις σχέσεις κάθε μειονότητας με το κράτος στο οποίο υπάγεται, παρέμειναν αναλλοίωτα. Το ίδιο επιχείρημα μας βοηθάει να εξηγήσουμε επίσης τη θετική ανταπόκριση της Ελληνικής Μειονότητας στην αναπόφευκτη διαδικασία ενσωμάτωσης στην κοινωνία του κράτους στο οποίο ανήκει, όμως διατηρώντας και αναπτύσσοντας την εθνοπολιτιστική της ταυτότητα. Αυτό σημαίνει ότι η παρακολούθηση των ιδιαίτερων και διακριτικών πολιτιστικών στοιχείων της συγκεκριμένης μειονότητας, μεταξύ αυτών και της λογοτεχνίας, μπορεί να επιτευχθεί «*με βάση τη συγκεκριμένη ιστο-*

⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή για Δημοκρατία και Ειρήνη, τμήμα νομικής προστασίας των μειονοτήτων, ημερ. 08.02.1991,

⁵ Βλ. Φιλοσοφικό λεξικό, λήμμα «έθνος» και τον ορισμό στην κοινωνιολογία του «έθνους»

ρική τους εξέλιξη σ' έναν ορισμένο τόπο και χρόνο, ανεξάρτητα από το γλωσσικό τους όργανο»⁶.

Στο ίδιο αποτέλεσμα μας οδηγεί και η ανάπτυξη της πολιτιστικής της ταυτότητα με διαφορετικές αξίες απ' ό,τι το έθνος κορμός μετά την μετατροπή της σε «μειονότητα» και, ιδιαίτερα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η εξέλιξη αυτή ήταν αποτέλεσμα της νέας πολιτικής πραγματικότητας στο αλβανικό κράτος και της εσκεμμένης πολιτικής σε βάρος της εθνικής ταυτότητας του συνόλου του ελληνικού στοιχείου. Επηρεάστηκαν αρνητικά πολλές πτυχές του πολιτιστικού και πνευματικού γίνεσθαι και στερεώματος της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας. Θίχθηκε, μάλιστα σε μεγάλο βαθμό, η μητρική γλώσσα. Η χρήση της εισήλθε σε μια φθίνουσα πορεία και περιορίστηκε στο καθημερινό λόγο, με μόνη πηγή επικοινωνίας την λογοκρινόμενη λαϊκή παράδοση. Παρατάτα, η πολιτισμική της ταυτότητα δεν αφομοιώθηκε. Συνεπώς δεν μπορεί να ταυτιστεί με εκείνη του αλβανικού λαού. Ταυτόχρονα δεν αποκλίνει οριστικά από εκείνη του ελληνικού λαού.

Η συγκεκριμένη πραγματικότητα με την γνωστή πολύμορφη και αποπνικτική αφομοιωτική πίεση στο αλβανικό κράτος, αποτελεί, εκτός των άλλων, επιβεβαίωση του γεγονότος ότι η κοινότητα της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία οφείλει την αδιάσειστη πολιτιστική και εθνική ταυτότητα της στο γεγονός ότι αποτελεί τον κληρονόμο μιας μακρόχρονης, σταθερής και ενεργού πολιτιστικής παράδοσης της περιοχής στην οποία κατοικεί. Εννοείται ότι, από την στιγμή που η πολιτιστική και εθνική ταυτότητα της Μειονότητας, συνεπώς και η λογοτεχνική της κληρονομιά, εξελίχτηκε σε αδιάρρηκτη συνάρτηση από ιστορικούς, κοινωνικούς, εθνικούς και πολιτικούς παράγοντες, λογικό είναι να σημαδεύτηκε από την ιστορική πραγματικότητα της περιόδου μετατροπής της σε εθνική μειονότητα εντός του αλβανικού κράτους.

Προσεγγίζοντας την κοινότητα της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στο επίπεδο αυτό, τότε η πολιτιστική της κληρονομιά και στο πλαίσιο αυτό και η λογοτεχνική της παραγωγή, αποτελούν μια ιδιαιτερότητα που απαιτούν την πρέπουσα προσοχή. Κατά συνέπεια, αν έχουμε υπόψη την αξιολόγηση του Υ. Chevrel ότι οι αντιλήψεις *«εθνική λογοτεχνία»*, *«εθνικός*

⁶ Γιώργος Βελούδης, Γραμματολογία θεωρία της λογοτεχνίας, σελ. 279, Αθήνα 1994

πολιτισμός» και «εθνική γλώσσα», «ούτε ήταν, ούτε είναι ισότιμες»⁷, τότε μπορούμε να πούμε ότι η λογοτεχνία του συγκεκριμένου χώρου δεν μπορεί να αξιολογηθεί ως λογοτεχνία μιας συγκεκριμένης κοινότητας με κριτήριο μόνο τη γλώσσα. Δεν μπορούμε να τη θεωρήσουμε αυτή «ελληνική λογοτεχνία», επειδή γράφτηκε στην ελληνική γλώσσα ή «αλβανική λογοτεχνία» επειδή ένα μέρος της γράφτηκε στην αλβανική. Η προσέγγιση κατ' αυτόν τον τρόπο θα μας οδηγούσε σε λανθασμένα συμπεράσματα.

Η συγκεκριμένη συζήτηση μας επιτρέπει να υπογραμμίσουμε ότι οι διαφορετικές αξίες που απέκτησε η ταυτότητα της Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία, σε σχέση με την Ελλάδα, επέφεραν διαφοροποιήσεις ανάμεσα στην λογοτεχνική παραγωγή στην Ελλάδα και την λογοτεχνική παραγωγή της Μειονότητας. Προσέχουμε επίσης ότι οι διαφοροποιήσεις αυτές αφορούν χρονικά την περίοδο μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και σχετίζονται με την μέθοδο του σοσιαλιστικού ρεαλισμού που ακολούθησε η λογοτεχνία στην Αλβανία. Την ίδια περίοδο η Ελληνική Μειονότητα αντιμετώπιστηκε ως αναπόσπαστο τμήμα της αλβανικής κοινωνίας χωρίς καμιά σχέση με την Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό η γλώσσα παρέμεινε σχεδόν το μόνο κοινό στοιχείο με την πανελλήνια λογοτεχνία.

Προσέχοντας, τώρα, τις σχέσεις της μειονοτικής λογοτεχνίας με την αλβανική λογοτεχνία (έχουμε εδώ υπόψη τη μεταπολεμική περίοδο) η γλώσσα αποτελεί γενικώς το βασικό διακριτικό στοιχείο. Τ' άλλα στοιχεία που διακρίνουν την ταυτότητα της λογοτεχνίας της Ελληνικής Μειονότητας από το σύνολο της αλβανικής λογοτεχνίας, εισήλθαν σε συγκλίνουσα πορεία, αλλά, όπως είπαμε, δεν ενοποιήθηκαν. Τα ίδια επιχειρήματα, αλλά προς αντίθετη κατεύθυνση, μπορούμε να φέρουμε και για τη λογοτεχνία Ελλήνων μειονοτικών συγγραφέων στην αλβανική γλώσσα. Πρόκειται για τη μεταφορά απ' αυτούς πολιτισμικών στοιχείων της δικής τους πολιτισμικής ταυτότητας και εθνικής καταγωγής στη λογοτεχνική παραγωγή στην αλβανική γλώσσα. Το γεγονός αποτελεί μια ιδιαιτερότητα και ένα επιπρόσθετο επιχείρημα όσον αφορά το ενδιαφέρον μελέτης και έρευνας της λογοτεχνίας στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα, ανεξάρτητα αν είναι στη μητρική γλώσσα, στην αλβανική ή δίγλωσση.

Το ιδιαίτερο θα πρέπει να το αναζητήσουμε στο γεγονός ότι στην προκειμένη περίπτωση δεν έχουμε την ουσιαστική επανάληψη του φαι-

⁷ Υ. Chevrel, *La littérature comparee*, Παρίσι, 1989, σελ. 20

νομένου «κοινή γλώσσα, διαφορετικές λογοτεχνίες», όπως παρατηρούν οι υποστηρικτές της συγκριτικής λογοτεχνίας στις περιπτώσεις των αγγλόφωνων λογοτεχνιών (ΗΠΑ, Μεγάλης Βρετανίας), γαλλόφωνων (Γαλλίας, Καναδά) κλπ. Ούτε την επανάληψη πλήρως του φαινομένου των ενοποιημένων λογοτεχνιών ανεξαρτήτως που γράφονται σε διαφορετικές εθνικές γλώσσες, αλλά εντός του ίδιου «εθνικού» κράτους. *«Η ύπαρξη διαφορετικών «εθνικών» γλωσσών μέσα στα όρια του ίδιου «εθνικού» κράτους, όπως λ.χ. στην περίπτωση της Ελβετίας σε τέσσερις γλώσσες (γερμανικά, γαλλικά, ιταλικά, ραιτορομανικά), δε σημαίνει αναγκαστικά και την ύπαρξη τεσσάρων «εθνικών» λογοτεχνιών»*⁸, αναφέρει ο Γιώργος Βελούδης. Η περίπτωση της λογοτεχνίας στην Ελληνική Μειονότητα, δε σηματοδοτεί τέλος, την πλήρη επανάληψη του φαινομένου που θέλει, μερικούς συγγραφείς να γράφουν στην «ίδια γλώσσα» διαφορετικές εθνικές λογοτεχνίες. *«Τα θελήματα της ιστορίας, αναφέρει σχετικά ο Υ. Chevrel, έχουν χωρίσει από καιρό τους ολλανδόφωνους των Κάτω Χωρών, από εκείνους του Βελγίου, τους γερμανόφωνους της γερμανικής Ελβετίας απ' αυτούς της Αυστρίας»*⁹.

*«Εγώ στην Ελλάδα, είμαι «ελληνόφωνος» και όχι «έλληνας» λογοτέχνης, - λέει ο γνωστός πεζογράφος από τη Μειονότητα, Τηλέμαχος Κώτσιας. Την συγκεκριμένη διάκριση επωμίζομαι τόσο λόγω της προσωπικής μου καταγωγής, όσο και του τρόπου με τον οποίο γράφω λογοτεχνία και των θεμάτων που επικαλούμαι. Από τη σκοπιά αυτή περισσότερο μοιάζω με Αλβανό παρά με Έλληνα συγγραφέα. Παρόλη την μεγάλη μου επιθυμία να ενταχτώ στην ελληνική λογοτεχνία, αισθάνομαι ότι είμαι λογοτέχνης στα σύνορα. Αυτό σημαίνει ότι είναι δύσκολο να ταυτιστεί η λογοτεχνία με τη γλώσσα»*¹⁰.

Ένας ακόμα παράγοντας επιβεβαίωσης του συμπεράσματος ότι η λογοτεχνία της Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία αποτελεί κληρονομιά και συνέχεια του αυτόχθονου πολιτισμού της περιοχής που διαμένει και όχι απλώς ένα γλωσσικό φαινόμενο, είναι οι σχέσεις της εν' λόγω λογοτεχνίας με τη λαογραφία της συγκεκριμένης περιοχής. Είναι γεγονός ότι η λαογραφία του χώρου αυτού αποτελεί αναπόσπαστο μέρος και συνέχεια της

⁸ Γιώργος Βελούδης, Γραμματολογία θεωρία της λογοτεχνίας, Αθήνα 1994, σελ. 278

⁹ Yves Chevrel, Letersia e krahasuar, Τίρανα, 2002, σελ. 28

¹⁰ Τ. Κώτσιας, Συνάντηση λογοτεχνών από το Νότιο και Βόρειο τμήμα της Ηπείρου. Πανεπιστήμιο Αργυροκάστρου 31.05. 2004

λαογραφίας του ελληνικού έθνους. Επιβεβαιωμένη αλήθεια είναι επίσης και το γεγονός ότι η λαογραφία στην περιοχή της σημερινής Ελληνικής Μειονότητας διακρίνεται για τις ιδιαίτερες και πολύτιμες αξίες της, άμεσα συνδεδεμένες με την αρχαία ελληνική μυθολογία και των μυθικών ηρώων και γεγονότων που έδρασαν στον ηπειρωτικό χώρο¹¹.

Επίσης, η λαογραφία και γενικά ο λαϊκός πολιτισμός, όχι μόνο αποτέλεσαν την αφετηρία και για την συγκεκριμένη λογοτεχνία, αλλά ακολούθησαν την εξέλιξη της σε όλες τις περιόδους. Μάλιστα, σε κάθε κρίσιμη στιγμή, όσον αφορά τον λογοτεχνικό προσανατολισμό, οι Έλληνες συγγραφείς στο κομμάτι αυτό της Ηπείρου, αναζήτησαν στην λαογραφία την εγγύηση και την ασφάλεια για την εγκυρότητα της λογοτεχνικής τους δραστηριότητας στην τήρηση της εθνικής και πολιτιστικής ταυτότητας της κοινότητας τους. Λαμπρό παράδειγμα η νέα αφετηρία στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την μετέπειτα περίοδο που μεσολάβησε.

Όλα τα παραπάνω επιχειρήματα δεν μπορεί να αρνηθούν, απεναντίας, το γεγονός ότι η λογοτεχνία στην Ελληνική Μειονότητα (μάλιστα και το στρατευμένο κομμάτι στην υπηρεσία του κομμουνιστικού καθεστώτος) έχει χαράξει την δική της ιστορική πορεία εντός της οποίας καλλιέργησε αδιαμφισβήτητες καλλιτεχνικές αξίες και λογοτεχνικές προσωπικότητες. Με την διαφορετικότητα και ιδιομορφία της η λογοτεχνία αυτή αποτελεί συνεισφορά και αξία για την ελληνική λογοτεχνία. Το ίδιο μπορούμε να πούμε, μάλιστα κατά πολύ περισσότερο, για το σύνολο της αλβανικής λογοτεχνίας και πολιτισμού.

Δεύτερο: Ένα ακόμα επιχειρήμα, που ενισχύσει την άποψη ότι η λογοτεχνία στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία είναι προϊόν μιας αυθεντικής πολιτισμικής κοιτίδας αποτελούν και οι ιδιαιτερότητες ως λογοτεχνία σε επικοινωνία και επαφή με άλλον πολιτισμό. Όποτε ο ρους της ιστορίας δημιούργησε προϋποθέσεις άμεσης επικοινωνίας με τον εθνι-

¹¹ Με ιδιαίτερη σημασία είναι οι μύθοι και οι θρύλοι της περιοχής αυτής, οι οποίοι είναι προϊόν των συγκεκριμένων ιστορικοπολιτικών και κοινωνικών καταστάσεων καθώς και των σχέσεων της κοινότητας αυτή με την ευρύτερη περιοχή. Οι αξίες αυτές αποτελούν γνήσια, δημόδια, προφορική, αδιάκοπη και άμεση συνέχεια των αξιών της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας. Η παραλαβή των ίδιων μοτίβων και ποιητικών μέσων από την λαϊκή παράδοση νεότερων εποχών, χρησίμευσε κατά καιρούς ως η ιδεολογική βάση και σημείο αναφοράς στη συλλογική συμπεριφορά της κοινότητας αυτής γεγονός που της εξασφάλιζε την αντιμετώπιση και ξεπέρασμα των δυσχερών ιστορικών καταστάσεων.

κό κορμό, η λογοτεχνία του χώρου της Μειονότητας εκδήλωσε ανοιχτά τάσεις ενοποίησης με την πανελλήνια λογοτεχνία. Όταν της επιβλήθηκε η ολόπλευρη απομόνωση από τον εθνικό κορμό και η λογοτεχνική της παραγωγή συμπεριλήφθηκε σε ενοποιητικές ιδεολογικές διεργασίες στο πλαίσιο της αλβανικής λογοτεχνίας, τότε, παρά τις απροσπέλαστες δυσκολίες, επιδίωξε να διατηρήσει τουλάχιστον την εθνική της πολιτιστική ταυτότητα. Στην μακρόχρονη ιστορική πορεία οι επαφές της λογοτεχνίας της σημερινής Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας είναι πότε μονόπλευρες, πότε δίπλευρες. Επίσης, χαρακτηριστικό παραμένει το γεγονός ότι οι μονόπλευρες επαφές της, με την μία ή με την άλλη πλευρά, αγγίζουν τις ακρότητες.

Οι σχέσεις επικοινωνίας της λογοτεχνίας της ελληνικής κοινότητας της περιοχής αυτής με την πανελλήνια λογοτεχνία πέρασαν από το στάδιο μιας ενιαίας λογοτεχνίας, την περίοδο πριν από την χάραξη των συνόρων, σε μια λογοτεχνία χωρίς καμιά επικοινωνία και επαφή με την πανελλήνια λογοτεχνία, την περίοδο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Μετά το 1990 διαπιστώνεται η πλήρης αποκατάσταση της επικοινωνίας με τον εθνικό κορμό, συνεπώς και με την πανελλήνια λογοτεχνία. Οπότε επανεμφανίζεται η τάση ενοποίησης τους. Οι σχέσεις και επικοινωνία με την αλβανική λογοτεχνία ακολούθησαν την ακόλουθη πορεία. Πριν από την χάραξη των συνόρων παρατηρείται φυσιολογική επικοινωνία της λογοτεχνίας στις δυο γλώσσες. Δεν πρέπει να λησμονήσουμε εδώ το γεγονός ότι η ελληνική ιδιαιτερότητα του κοινού πολιτιστικού υποστρώματος της περιοχής συνέβαλε στη συγγραφή και από το αλβανικό στοιχείο λογοτεχνίας πότε μόνο στα ελληνικά και πότε δίγλωσσης.

Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται έντονο ακόμα και κατά την περίοδο της Αλβανικής Αναγέννησης που προϋποθέτει την καλλιέργεια της αλβανικής εθνικής συνείδησης. Έτσι τα κορυφαία ονόματα των αλβανικών γραμμάτων της συγκεκριμένης περιόδου, μάλιστα και κατά τον μεσοπόλεμο, όπως ο Ναϊμ Φράσερι, ο Αλεξάντερ Σταύρι Ντρενόβα, ο Θεοφάν Νόλι, ο Αντών Ζάκο Τσιαγιούπι, ο Κωνσταντίν Κριστοφορίδι κλπ, όχι μόνο τα πρώτα τους έργα ήταν στην ελληνική, αλλά και συνέχισαν να γράφουν στις δυο γλώσσες. Εννοείται, δεν αποκλείομε εδώ και την ύπαρξη λογοτεχνίας στην αλβανική γλώσσα.

Την περίοδο του μεσοπολέμου η λογοτεχνία στην μητρική γλώσσα του αυτόχθονου ελληνικού στοιχείου του βόρειου τμήματος της Ηπείρου, ακολουθεί το γενικότερο κλίμα σχέσεων μεταξύ των δυο εθνικών ομάδων

στην περιοχή. Συνεπώς, οδηγείται σε σχεδόν πλήρη αποκοπή της επικοινωνίας με την αλβανική λογοτεχνία. Την περίοδο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι την δεκαετία του 90' του προηγούμενου αιώνα στην μειονοτική λογοτεχνία επιβάλλεται μια εντατική επικοινωνία με ενοποιητικές τάσεις (ανεξάρτητα από τη γλώσσα) με την αλβανική λογοτεχνία. Με το άνοιγμα της Αλβανίας, μάλιστα στα πρώτα βήματα της μεταπολίτευσης, διαφαίνεται η έντονη τάση της για να κόψει όλους τους δεσμούς επικοινωνίας με την αλβανική λογοτεχνία, περνώντας στην αντίθετη ακρότητα, όμοιας περίπου με εκείνη της περιόδου 1912-1939.

Το ιδιαίτερο αυτό πλέγμα σχέσεων συνέβαλλε στην καλλιέργεια ενός φαινομένου, που σπάνια συναντάται στην ιστορία των πολιτιστικών φαινομένων, ιδιαίτερα σε χρόνους ενταξιακών διεργασιών παγκοσμιοποίησης του προηγούμενου αιώνα και στη συνέχεια. Αυτό διότι η εξέλιξη του πολιτισμού και των τεχνών, συμπεριλαμβανομένης και της λογοτεχνίας, συντελείται μέσα από την ανταλλαγή «πληροφοριών», ως δάνεια, αντιδάνεια ή επηρεασμών, των αντίστοιχων επιτευγμάτων ανάμεσα στις εσωτερικές (εθνικές) λογοτεχνικές παραδόσεις. Η φύση των σχέσεων τους ωστόσο, είναι τέτοια που καθορίζει την εξέλιξη ταυτοχρόνως σε δυο κατευθύνσεις: - ως *ενοποίηση ή διεθνοποίηση* (υπό το σκεπτικό σεβασμού της λογοτεχνικής «νόρμας» σε έναν ευρύτερο χώρο ή στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης σχολής) και ως *διαφοροποίηση* (υπό την έννοια της απόκλισης από την νόρμα) ως προϋπόθεση για την καλλιέργεια της ιδιαίτερης λογοτεχνικής ταυτότητας σε προσωπικό και εθνικό ή συλλογικό επίπεδο.

Η παρέκκλιση από τον γενικό κανόνα σχέσεων στα πολιτιστικά και λογοτεχνικά δρώμενα στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου μας βοηθάει να κατανοήσουμε τον αποφασιστικό ρόλο που έπαιξαν οι γεωπολιτικές αλλαγές στην εθνοπολιτιστική σύνθεση των εθνικών και εθνολογικών ομάδων που την κατοικούν. Τόσο το περισσότερο αν έχουμε υπόψη ότι οι εξελίξεις αυτές διαδραματίζονται πάνω σε ένα κοινό διαχρονικό πολιτιστικό υπόστρωμα. Αν έχουμε, επίσης, υπόψη ότι η Ήπειρος επί αιώνες αποτελούσε μια περιοχή συνύπαρξης και όσμωσης διαφορετικών ομάδων όσον αφορά την εθνικότητα, τον πολιτισμό και το θρήσκευμα. Εντούτοις, μας βοηθάει να κατανοήσουμε τους λόγους μη φυσιολογικής εξέλιξης της λογοτεχνίας σε εκείνο το τμήμα πληθυσμού ελληνικής συνείδησης μετά την μετατροπή του σε «εθνική μειονότητα» στην Αλβανία.

Τα ίδια επιχειρήματα μας βοηθούν να εξηγήσουμε την έντονη τάση

που εκδηλώνουν οι Έλληνες μειονοτικοί συγγραφείς, κάθε φορά που ιστορικά έχουν τη δυνατότητα, για πλήρη ένταξη και ενοποίηση της λογοτεχνίας τους με την λογοτεχνία του εθνικού κορμού¹². Τονίζουμε ότι οι τάσεις ενοποίησης με τον εθνικό κορμό στη λογοτεχνία είναι πιο έκδηλες και πιο συγκεκριμένες από άλλους τομείς. Ταυτόχρονα αποβλέπουν ανοιχτά στη ρήξη των σχέσεων επικοινωνίας με την αλβανική λογοτεχνία. Το κλίμα αυτό ωστόσο, αποτελεί ένδειξη της πραγματικότητας υποχρεωτικών και αφομοιωτικών σχέσεων που επέβαλε στην Μειονότητα το κομμουνιστικό καθεστώς με τις δομές του σοσιαλιστικού κράτους και κοινωνίας. Τόσο το χειρότερο όταν από αλβανικής πλευράς και μετά την πτώση του κομμουνισμού, επιχειρείται, τότε με άλλους τρόπους και τότε ως νοοτροπία, παρόμοια αντιμετώπιση της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας. (Το γεγονός, απαιτεί τουλάχιστον την ερευνητική προσοχή). Υπό αυτή τη σκοπιά, η εξέλιξη των σχέσεων της λογοτεχνίας στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα με την πανελλήνια και την αλβανική, δεν μπορεί να συγκριθεί με τις εξελίξεις στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Στις χώρες του πρώην Ανατολικού μπλοκ οι τάσεις ενσωμάτωσης των τοπικών λογοτεχνιών στις αντίστοιχες εθνικές λογοτεχνίες, είναι δεδομένες. Όμως στις περιπτώσεις αυτές, «η παρόρμηση» των τοπικών μειονοτικών λογοτεχνιών προς τις αντίστοιχες εθνικές λογοτεχνίες γενικώς σχετίζονται με την αλλαγή του πολιτικού χάρτη. Αναφέρουμε λόγου χάρη την αλλαγή του χάρτη με τη διάλυση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, ή της πρώην Γιουγκοσλαβίας, ή την αντίστροφη διαδικασία με τις χωρισμένες Γερμανίες. Επίσης, στο γενικότερο πνεύμα παγκοσμιοποίησης της εποχής, μπορεί να διαπιστωθεί εύκολα η εντατικοποίηση της διαδικασίας ενοποίησης των τοπικών μειονοτικών λογοτεχνιών με τις αντίστοιχες εθνικές. Το φαινόμενο αυτό συμβαίνει ως φυσιολογική εξέλιξη και συνέχεια μιας επικοινωνίας μεταξύ τους η οποία δεν γνώρισε ποτέ διακοπή και αποκλεισμό, όπως στην περίπτωση με την Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία και τις σχέσεις της με την Ελλάδα. Με τον τρόπο αυτό εξηγούνται οι λόγοι

¹² Στη συνάντηση των Ελλήνων λογοτεχνών της Ηπείρου από τις δυο πλευρές των συνόρων, που οργάνωσε το Τμήμα Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο Αργυροκάστρου, στις 30 Μαΐου 2004, η τάση αυτή τέθηκε ως αίτημα που απαιτεί λύση από την πλειοψηφία των ομιλητών. Μάλιστα, όπως τόνισαν οι υποστηρικτές της άποψης αυτής, θα πρέπει να αναζητηθούν συγκεκριμένοι τρόποι δράσης για την επίτευξη αυτής της «ενσωμάτωσης» ή «επανεσωμάτωσης».

γιατί οι μειονοτικές λογοτεχνίες σε άλλες περιπτώσεις δεν παρουσιάζουν τάσεις άρνησης της επικοινωνίας με τις λογοτεχνίες των χωρών στις οποίες υπάγονται. Στη νέα αυτή τάξη πραγμάτων θα πρέπει να προσέξουμε το γεγονός ότι οι αντίστοιχες εθνικές λογοτεχνίες, η ελληνική και η αλβανική, δεν αρνούνται τις αντίστοιχες επαφές και επικοινωνία μεταξύ τους. Εντούτοις, η επικοινωνία αυτή δεν στηρίζεται στον μεσολαβητικό ρόλο της λογοτεχνίας της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας, όπως θα ήταν λογικό. Απεναντίας, στην επικοινωνία τους αναζητούν άμεσους τρόπους επικοινωνίας. (Έχουμε εδώ υπόψη τον ιδιαίτερο ρόλο στη διαδικασία πρόσληψης-επίδρασης στην λογοτεχνική δημιουργία και όχι απλώς την μετάφραση).

Ο συγκεκριμένος προβληματισμός, δεν μπορεί να αμφισβητήσει το γεγονός ότι η Εθνική Ελληνική Μειονότητα, ανεξάρτητα από τις αφομοιωτικές πιέσεις, την απόλυτη απομόνωση από τον εθνικό κορμό και την στρατευμένη λειτουργία της λογοτεχνίας που επέβαλε το κομμουνιστικό καθεστώς επί 50 χρόνια, συνέχισε την λογοτεχνική της παράδοση, δημιουργώντας, στηριζόμενη σ' αυτή, δική της λογοτεχνική ταυτότητα και αξίες. Το γεγονός αποτελεί αδιαμφισβήτητη μαρτυρία ότι μόνο η ιδιότητα του κληρονόμου του αυθεντικού διαχρονικού πολιτισμού της περιοχής και η ιδιότητα ως λογοτεχνία ενός συγκεκριμένου πολιτιστικού και όχι γλωσσικού χώρου μπορεί να της εξασφαλίσει μια τέτοια επιβίωση.

Τρίτο: Και από νομικής πλευράς, η κοινότητα των Ελλήνων στην Αλβανία είναι διεθνώς αναγνωρισμένη ως Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία¹³. Συνεπώς, υπό το συγκεκριμένο στάτους και η λογοτεχνική της

¹³ Τα σύνολο των ντοκουμέντων που αφορούν την αναγνώριση της Ε. Ε. Μειονότητας στην Αλβανία είναι: 1) Το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας, καθορίζει τα νότια όρια του νέου αλβανικού κράτους βάση πορίσματος διεθνούς επιτροπής των Μεγάλων Δυνάμεων, 17.12.1913. 2) Το πρωτόκολλο της Κέρκυρας, Μάιος 1914. 3) Απόφαση κυβέρνησης Στεφ. Σκουλούδη να κάμει δεκτούς στην Βουλή των Ελλήνων τους 9 εκλεγμένους τοπικώς βουλευτές εκ' Βορείου Ηπείρου. Νοέμβρης 1916 (Με την αντίδραση της Ρώμης οι Μεγάλες Δυνάμεις υποχρεώνουν την Ελλάδα να διακόψει την συμμετοχή Βορειοηπειρωτών στο αθηναϊκό Κοινοβούλιο). 4) Αίτημα του Ελ. Βενιζέλου στις Βερσαλλίες των Παρισίων για την προσάρτηση της Β. Ηπείρου στην Ελλάδα βάση του επιχειρήματος της ελληνικής συνειδήσεως Ιούλης 1919. 5) Η μυστική Συμφωνία Βενιζέλου -Τιτόνι, Ιούλης 1919. 6) Συμφωνία της Καπεστίτσας, 1920. 7) Δήλωση του Φαν Νόλι, εκπροσώπου αλβανικής κυβερνήσεως στην Κοινωνία των Εθνών 1920. 8) Η επαναφορά του πρωτ. Φλωρεντίας στη Συμμαχική Συνδιάσκεψη Παρισίων 1921. 9) Νεότερο πρωτόκολλο Φλωρεντίας καθορίζει τα νότια και ανατολικά αλβανικά σύνορα βάση του πρωτοκόλλου του 1913, Ιαν. 1925. 10) Έμπρακτη αναγνώριση της Εθνικής Ελληνικής Μειονότη-

παραγωγή μπορεί να προσδιοριστεί ως λογοτεχνία της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία. Νομίζουμε ωστόσο ότι καλύτερα αρμόζει ο ορισμός «η λογοτεχνία στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία».

Στη θέση του επιλόγου

Ότι η λογοτεχνία στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία αποτελεί μια πραγματικότητα, είναι γεγονός το οποίο δεν έχει αμφισβητήσει κανείς. Είναι επίσης, αληθές το γεγονός ότι η πραγματικότητα είναι αποδεχτή πότε ως φαινόμενο το οποίο δεν αξίζει προσοχή και πότε ως «ταμπού» ή μια καυτή πατάτα, και συνεπώς, προκαλεί πονοκεφάλους σε περίπτωση που θα ασχοληθεί κάποιος μαζί της. Το όλο κλίμα έφερε μια άλλη κατάσταση. Οι διάφοροι παράγοντες, με άμεσο και πολλαπλό ενδιαφέρον για την Εθνική Ελληνική Μειονότητα και ότι αυτή συνεπάγεται, έχουν διαφορετικές θέσεις και απόψεις πάνω στην ίδια λογοτεχνία.

Δυστυχώς, οι απόψεις και θέσεις αυτές δεν ασχολούνται με την ουσία της φύσης και λειτουργίας της λογοτεχνίας στην Ελληνική Μειονότητα. Δε δίνουν απαντήσεις για τις ιδιαιτερότητες της ως λογοτεχνία ενός συγκεκριμένου πολιτιστικού χώρου και σε επαφή και επικοινωνία με γειτονικές (ή ομοιογενή) λογοτεχνίες. Δεν υπάρχουν αξιολογήσεις

τας στην Αλβανία αποτελεί η απόφαση του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης της Χάγης, 1935, που κατοχύρωσε το δικαίωμα στην Ελληνική Μειονότητα να διατηρεί και ιδρύει εκπαιδευτικά και αγαθοεργά ιδρύματα και να χρησιμοποιεί ελεύθερα τη γλώσσα και τη θρησκεία της. 11) Μεταπολεμικά το Σύνταγμα του 1946, (άρθρο 39) αναφέρει ότι οι εθνικές μειονότητες απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα σχετικά με την προστασία της πολιτισμικής τους ανάπτυξης και της ελεύθερης χρήσης της γλώσσας τους. Στο άρθρο 42 του Συντάγματος του 1976 αναφέρεται: «Στις εθνικές μειονότητες εξασφαλίζεται η διαφύλαξη και η ανάπτυξη του λαϊκού πολιτισμού και των παραδόσεων, η χρήση της μητρικής γλώσσας και η εκμάθηση της στα σχολεία, η ισότιμη ανάπτυξη σε όλα τα παιδεία της κοινωνικής ζωής». Το σύνταγμα του 1998 στο άρθρο 20 αναφέρει: «Τα άτομα που ανήκουν στις εθνικές μειονότητες ασκούν σε πλήρη ισοτιμία ενώπιον του νόμου τα δικαιώματα και ελευθερίες τους. 2. Έχουν δικαίωμα να εκδηλώνουν ελεύθερα ανεμπόδιστα και χωρίς απαγορεύσεις την εθνική, πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική τους καταγωγή. Δικαιούνται να διαφυλάσσουν και αναπτύσσουν αυτά, να διδάσκουν και διδάσκονται στην μητρική τους γλώσσα, καθώς και να ενώνονται σε οργανώσεις και συλλόγους για την υπεράσπιση των συμφερόντων και ταυτότητάς τους». Δεν αναφέρουν ονομαστικά για ποιες εθνικές μειονότητες πρόκειται. Σήμερα, περισσότερο σε ακαδημαϊκό επίπεδο, παρά επίσημο, αναγνωρίζονται ως εθνικές μειονότητες η ελληνική, η σλαβομακεδονική και η σερβομαυροβουνιώτικη.

για το πόσο αυτή η λογοτεχνία μπόρεσε να παίξει το ρόλο του μεσολαβητή μεταξύ δυο λογοτεχνιών σε επαφή και πόσο επωφελήθηκε η ίδια από έναν τέτοιο ρόλο.

Κλείνοντας την παρούσα μικρή μελέτη μπορούμε να συμπεράνουμε ότι: Πρόκειται για μια λογοτεχνία ενός χώρου με δεδομένη μια διαχρονική πολιτιστική συνέχεια, η οποία, διέπεται από τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Οι συγγραφείς και οι φορείς της είναι ελληνικής εθνικής καταγωγής σε χώρο με εδαφική συνέχεια με την Ελλάδα, ενώ πολιτικά ανήκουν στην αλβανική επικράτεια.

Η λογοτεχνική πραγματικότητα του εν' λόγω χώρου αναπτύχθηκε σε στενή συνάρτηση με κοινωνικούς, ιστορικούς και πολιτικούς παράγοντες που επέδρασαν στην πολιτιστική και εθνική του ταυτότητα επί πολλούς αιώνες, αλλά κυρίως μετά την καθιέρωση των συνόρων και την ίδρυση του αλβανικού κράτους. Η συγκεκριμένη πραγματικότητα αποτελεί μια μακρόχρονη διαδικασία διαφοροποίησης σε σχέση με την πολιτιστική και λογοτεχνική ταυτότητα του εθνικού κορμού. Η διαφοροποίηση, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, έφθασε σε σημείο ώστε η λογοτεχνία του χώρου της Ελληνικής Μειονότητας να είχε κοινό στοιχείο με την πανελλήνια λογοτεχνία μόνο την ελληνική γλώσσα. Ενώ στην περίπτωση των σχέσεων της λογοτεχνίας στην Ελληνική Μειονότητα με την αλβανική λογοτεχνία της ίδιας περιόδου, η γλώσσα ήταν σχεδόν το μόνο διαζευκτικό στοιχείο μεταξύ τους.

Ωστόσο, είναι η λαογραφία και οι σχέσεις της με τη λογοτεχνία που συνέβαλε στο απροχώρητο ώστε αυτή η λογοτεχνία να διατηρήσει την εθνική της ταυτότητα. (Μόνο στο πλαίσιο της ιδεολογικής κορνίζας του κομμουνιστικού καθεστώτος, η λογοτεχνία στην Ελληνική Μειονότητα μπορεί να θεωρηθεί ταυτόσημη με την παναλβανική στρατευμένη λογοτεχνία με διακριτικό στοιχείο μόνο τη γλώσσα).

Από τη σκοπιά αυτή η λογοτεχνία στην Ελληνική Μειονότητα αποτελεί ιδιαίτερη συνεισφορά και συστατική αξία για την αλβανική λογοτεχνία και πολιτισμό. Κρινόμενη ταυτόχρονα από την ίδια σκοπιά, η μειονοτική λογοτεχνία αποτελεί και μια διαφορετική αξία για την ίδια την πανελλήνια λογοτεχνία. Όντας οι αξίες αυτές αποτέλεσμα του φαινομένου λογοτεχνίας σε διαφορετική επικοινωνία, σχέσεις και επαφή, συμπεραίνουμε ότι σε διαφορετικές ιστορικές φάσεις η επικοινωνία της εν' λόγω λογοτεχνίας ήταν, τότε με δύο πλευρές και τότε με μία. Οι μονόπλευρες επαφές και

επικοινωνία ήταν ακραίες. Οι σχέσεις της λογοτεχνίας του συγκεκριμένου χώρου με την λογοτεχνία του εθνικού κορμού πέρασαν από το στάδιο μιας ταυτόσημης λογοτεχνίας πριν από τη χάραξη των συνόρων, στο στάδιο χωρίς καμιά επικοινωνία μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Την περίοδο της μεταπολίτευσης στην Αλβανία, 1990 και δώθε, αποκαθίστανται πλήρως οι σχέσεις και επικοινωνία με τη πανελλήνια λογοτεχνία. Παράλληλα παρατηρείται έντονη η τάση πλήρους ενοποίησης μ' αυτή.

Οι σχέσεις της λογοτεχνίας στην Ελληνική Μειονότητα με την αλβανική λογοτεχνία, πέρασαν από το στάδιο φυσιολογικών επαφών πριν από τη χάραξη των συνόρων, στην πλήρη απώλεια σχεδόν κάθε επαφής την περίοδο του μεσοπολέμου. Ενώ την περίοδο μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι το 1990, παρατηρείται μια έντονη επικοινωνία, με τάσεις ενοποίησης και ταύτισης με την αλβανική λογοτεχνία, ανεξάρτητα από τη γλώσσα, για να περάσουμε μετά το 1990 σε εκ' νέου ακραία τάση, την τάση της μειονοτικής λογοτεχνίας να αρνηθεί κάθε επαφή με την αλβανική λογοτεχνία. Η συγκεκριμένη εξέλιξη, οδήγησε σε ένα φαινόμενο που σπάνια μπορεί να συναντηθεί στην ιστορία των πολιτιστικών και καλλιτεχνικών φαινομένων, ιδιαίτερα, στις συνθήκες παγκοσμιοποίησης και ένταξης του προηγούμενου αιώνα και σε συνέχεια. Αφαίρεσε τη δυνατότητα στη λογοτεχνία της Ελληνικής Μειονότητας να αποχτήσει ρόλο του διπλού αναμεταδότη μεταξύ των δυο λογοτεχνιών, της ελληνικής και της αλβανικής.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΠΑΡΚΑΣ

Ο αναπληρωτής καθηγητής Παναγιώτης Μπάρκας γεννήθηκε το 1958 στη Βόδροιστα Ανω Δρόπολης του Νομού Αργυροκάστρου. Είναι απόφοιτος Φιλολογικής Σχολής και σήμερα διευθύνει το Τμήμα Ελλ. Γλώσσας, Λογοτεχνίας και Ελληνικού Πολιτισμού στο Πανεπιστήμιο Αργυροκάστρου. Οι δράσεις του αφορούν την επιστημονική έρευνα την πολιτική, τη δημοσιογραφία, την τέχνη, την μετάφραση κ.λπ. Με την ανατροπή του

κομμουνιστικού καθεστώτος στην Αλβανία υπήρξε μέλος της εξαμελούς ιδρυτικής ομάδας της Ομόνοιας (πολιτική οργάνωση του Ελληνισμού στην Αλβανία), και βουλευτής της οργάνωσης αυτής, στην πρώτη πλουραλιστική Βουλή της Αλβανίας. Παλαιότερα και για πολλά χρόνια διεύθυνε την εκπομπή στην ελληνική γλώσσα στο Ραδιοφωνικό Σταθμό Αργυροκάστρου. Εργάστηκε ως δημοσιογράφος σε αλβανικά ΜΜΕ, καθώς και για ελληνικά στην Ελλάδα, Γερμανία και Κύπρο. Υπήρξε βασικός ανταποκριτής για την Αλβανία του Ελληνικού Ραδιοφωνικού σταθμού ΣΚΑΪ, του Αθηναϊκού Πρακτορείου Ειδήσεων και της ΕΡΤ. Θεωρείται ένας από τους εγκυρότερους πολιτικούς αναλυτές στην Αλβανία σε ό,τι αφορά την Εθνική Ελληνική Μειονότητα, τις ελληνοαλβανικές σχέσεις και τις εν Αλβανία εξελίξεις. Συγγράμματά του συμπεριλαμβάνονται σε διάφορα επιστημονικά βιβλία και περιοδικά, στην ελληνική, αλβανική και άλλες γλώσσες.

Έργα του συγγραφέα: • *Προδομένη εξέγερση* (έκδοση στην αλβανική γλώσσα: Kryengritje e tradhëtuar), Τίρανα. • *Αλβανία 1997 - Η προδοσία της προσδοκίας*, εκδόσεις Λιβάνης, Αθήνα. • *Λαογραφικά*, Πανεπιστημιακό εγχειρίδιο, Τίρανα. • *Η λογοτεχνία στην εθνική ελληνική μειονότητα στην Αλβανία*, Πανεπιστημιακό εγχειρίδιο, Τίρανα. Το παρόν εκδόθηκε και στην αλβανική ως *Letërsia në Minoritetin Etnik Grek në Shqipëri*, εκδόσεις Milossao, Άγιοι Σαράντα. • *Κόντρα στο ρεύμα*, Δράμα, Αργυρόκαστρο. • *Τα ταξίδια της Δωδώνης, Ήπειρος: Η ταυτότητα και η οικουμενικότητα του ελληνισμού*, Μονογραφία, εκδόσεις Ελίκρανον, Αθήνα. • *Ήπειρος - Ο μύθος στην Πραγματικότητα*, Τηλεοπτικό ντοκιμαντέρ Αργυρόκαστρο. • *Οι Έλληνες ζωγράφοι του Αργυροκάστρου από τον XVI αιώνα*, Λεύκωμα, Αργυρόκαστρο. • *Ιστορικό ντοκιμαντέρ: Οι ήρωες πολεμών σαν Έλληνες, αφιέρωμα επ' ευκαιρία των 75 χρόνων από το ηρωικό έπος του 1940*, Αργυρόκαστρο. • *Τα Ταξίδια της Φυγού*. - Τ. Α', *ΗΠΕΙΡΟΣ: Η ταυτότητα και η Οικουμενικότητα του Ελληνισμού*. - Τ. Β', *ΗΠΕΙΡΟΣ: Ταυτότητα Ελληνισμού μέσω αντίστασης*. - Τ. Γ', *ΗΠΕΙΡΟΣ: Οι μυλόπετρες... αλλοιώνονται*.

Μεταφράσεις: • *Ballkan i dehur*, μετάφραση από την ελληνική στην αλβανική του βιβλίου «*Μεθυσμένα Βαλκάνια*» του Γ. Λίλλη, Τίρανα. • *Γιατί έκλαψαν τα άλογα του Αχιλλέα*, μετάφραση από την αλβανική στην ελληνική του βιβλίου του Βασίλ Τόλε «*Pse qajtën kuajtë e Akilit*», εκδόσεις Ελίκρανον, Αθήνα.